

Korupcijas °C

*Rakstu sērija par korupciju
un pretkorupcijas politiku*

lestrēguši atklātības metaforās

Linda Austere

Nr. 16, 2012. gads

KORUPCIJAS °C

lestrēguši atklātības metaforās

Linda Austere

Rakstu sērijas izlaidums Nr. 16, 2012

Kopsavilkums

Latvijā ir samērā daudz dažādu atklātības normu un rīku, kurus radījušas lielākas vai mazākas krīzes. Tomēr trūkst kritiskas diskusijas par šo mehānismu mērķtiecību, piemērotību problēmu risināšanai, lietderību un ietekmi. Izpaliek arī atziņa, ka atklātība nav vienkārši saukļa "ātrāk, augstāk, spēcīgāk" analogs politiskajā retorikā, bet ka, tikai iesaistoties tiem, kuri atklātību pieprasa, kopējais rezultāts varētu patiesi veidot sistēmas un rīcībpolitiskus risinājumus, kas atbilst sabiedrības interesēm.

Rakstā ir pievērsta uzmanība pagātnes autoriem, kuru citātus bieži izmanto atklātības aizstāvji, piemirstot viņu domas par priekšnoteikumiem, kas nepieciešami, lai atklātība sniegtu iecerētos rezultātus; ir raksturotas mūsdienu populārās interpretācijas par atklātības nozīmi un pielietojumu. Šo uzskatu un interpretāciju kontekstā tiek vērtēta tā pieeja atklātībai, kas dominējusi līdzšinējā Latvijas politikā.

Par autori

Linda Austere ir diplomēta juriste un rīcībpolitikas maģistre. Kopš 2005. gada viņa ir politikas pētniece Sabiedriskās politikas centrā PROVIDUS. 2009.–2010. gadā strādājusi par aizsardzības ministra Imanta Viestura Lieģa padomnieci juridiskos un valsts pārvaldes jautājumos. Kopš 2012. gada novembra ir Ārvalstu investoru padomes Latvijā direktore.

UDK 17:32+17:070(474.3)
Au 775

Pētījums sagatavots ar Sorosa Fonda – Latvija finansiālu atbalstu.

SOROSA
FONDS
LATVIJA

Sērijas redaktors: Valts Kalniņš.

Par faktu precizitāti atbild raksta autore.

Šis izdevums un statistikas pārskati ir pieejami
Korupcijas °C tīmekļa vietnē:
<http://korupcijas-c.wikidot.com/>

Izdevums atrodams arī:

www.providus.lv

www.politika.lv

Seko *Korupcijas °C* portālā *Twitter*: KorupcijasC

© Linda Austere, teksts, 2012
© Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2012
© Mākslinieciskais iekārtojums “Nordik”, 2012

ISSN 1691–5305

Saturs

1. Definēt atklātību	8
2. Saknes un pēdas	9
3. Atklātības publiskā ikdiens: politika un rīcībpolitika	12
3.1. Atklātība kā politikas īsceļš un sabiedrības mierinājums	13
3.2. Atklātība kā rituāls	15
3.3. Atklātība kā ietvars	17
3.4. Atklātība kā rīcībpolitikas rīks	19
4. Atklātība kā publiskais noslēpums	22
5. Atklātības politika <i>de facto</i> Latvijā	23
6. Kopsavilkums	25
Literatūras un avotu saraksts	27

Izceltā informācija

- 1. informācija.** *But the army of volunteer auditors has so far failed to materialize*

Sāisinājumi

IAL – Informācijas atklātības likums

VPIL – Valsts pārvaldes iekārtas likums

Iestrēguši atklātības metaforās

Political secrecy today is a 'public secret', it functions much like sexuality in Foucault's description of the 'repressive hypothesis': 'what is peculiar to modern societies is not that they consigned sex to a shadow existence, but that they dedicated themselves to speaking of it *ad infinitum* as *the secret*.'¹

Demokrātiskai valstij pienākas būt atklātai. Demokrātija, vismaz tās publicējā retorikā, ir slimīgi jutīga ne vien pret noslēpumiem, bet pat pret mazākajām aizdomām par noslēpumu iespējamību. Tomēr – kas ir atklātība? Kā sabiedrības ikdienas izpratne par atklātību un tās lomu mūsu dzīvēs atšķiras no atklātības, par kuru runā demokrātijas un labas pārvaldības teorētiķi?

Atklātība ir vismaz nedaudz sarežģītāka nekā vienkārša slepenības nesamība. Katra sabiedrība un kopiena veido savu izpratni par atklātību, un arī šķietami vienas izpratnes ietvaros dažādi priekšstati par atklātības “pareizo” saturu mēdz izkārtoties visai plašā spektrā.²

Šajā rakstā argumentēšu, ka aktuālais atklātības diskurss Latvijā parāda virspusēju izpratni par atklātības potenciālo ietekmi un veiktspēju demokrātiskā sabiedrībā, faktiski to vājinot. Analizē par to, kas ir atklātības veiktspējas stūrakmeņi, aplūkošu arī “publiskā noslēpuma” jēdzienu.

¹ Politiskā noslēpumainība šodien ir “publiskais noslēpums”, tā darbojas līdzīgi seksualitātei Fuko “represīvās hipotēzes” aprakstā: tas, ‘kas raksturo modernās sabiedrības, nav sekas iegrožošanas eksistencei ēnā, bet gan sevis nolemšana runāšanai par to kā par noslēpumu *ad infinitum*’ (red. tulkojums). Horn, E. (2011). Logics of Political Secrecy. *Theory, Culture & Society*, 28(7–8), 105. lpp.

² Par to interesanti un plaši raksta Sūzana Boka. Bok, B. S. (1989). *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation*. Knopf Doubleday Publishing Group.

1. Definēt atklātību

Sakot “atklātība”, līdzīgi kā runājot par “korupciju”, mēs vienlaikus raksturojam jēdzienu, mehānismu un metodi, kas palīdz saprast, izskaidrot, ietekmēt un arī kontrolēt nereti sarežģīto un mainīgo sabiedrisko un politisko procesu.³

Pārļapojojot atklātībai veltītos akadēmiskos un rīcībpolitikas pētījumus, var nošķirt divas pieejas šā jēdziena definēšanai. Viena ir pozitīvā, kas mēģina iespējami precīzi raksturot atklātības saturu – objektīvas pazīmes, kas raksturo to kā faktu vai procesu. Otra ir negatīvā, kas skaidro atklātību kā tās pretmeta – noslēpuma vai slepenības kā noslēpuma glabāšanas prakses – ierobežošanu vai izskaušanu. Katra no šīm pieejām atstāj pēdas arī rīcībpolitikas procesā.

Ja atklātība ir tikai slepenības novēršana, tā jāaplūko kā fakts, kas iestājas brīdī, kad tiek izpildīts lēmums valsts informāciju nodot publikai. Šādi aplūkojot, var analizēt tikai atklātības daudzumu. Piemēram, atklātība vai nu ir, vai tās nav; tās ir mazāk, vai arī nav vairāk, utt. Atklātības negatīvā definīcija ļauj vilkt paralēles ar pētījumiem par mieru, ko visbiežāk apzina un raksturo, par atskaites punktu izmantojot konfliktu. Tādējādi analītiskie un politiskie spēki tiek novirzīti kara un agresivitātes, nevis paša miera izziņai.⁴

Savukārt pozitīvā izpratnē atklātība ir nevis fakts, bet gan dinamisks process, kas ietver noteiktu izpratni par valsti, valdības informāciju, sabiedrību un savstarpējas saziņas procesu.⁵ Atklātība šeit nav galīga, liela vai maza. Pozitīvā definīcija ļauj analizēt atklātības saturu, izvērtēt darbības mehānismus un mērīt kvalitatīvo piensumu sabiedrībai.

Teorētiskajam vingrinājumam par atklātības definīciju pozitīvo vai negatīvo raksturu ir praktiska un turklāt augoša nozīme arī rīcībpolitikas veido-tāju diskusijās. Pēdējā desmitgadē atklātība reizumis pagalam nekritiski ir pasniegta kā daudzu procesu stūrakmens, alfa un omega, vadlīnija un kvalitātes standarts.

³ Sedlenieks, K. (2002). Corruption as witchcraft for Latvia during transition. http://www.anthrobase.com/Txt/S/Sedlenieks_K_01.htm (Šī un citas saites aplūkotas 30.10.2012.)

⁴ Gittings, J. (2012). *The glorious art of peace: from the Iliad to Iraq*. Oxford University Press, Oxford, 3.–5. lpp.

⁵ Noformulēt šo domu palīdzēja šis noteikti ieteicamais raksts: Fenster, M. (2005). The opacity of transparency. *Iowa Law Review*, 91, 885.–949. lpp.

Kad vispārcilvēciski apgalvojumi, tādi kā “Mūsu vēlmi pēc atvērtas valdības virza kas vairāk par vienkāršu interesi uzzināt par [varas] pagātnes neētiskajiem vai dīvainajiem darbiem. Cilvēki jūt, ka mums kā nodokļu maksātājiem ir tiesības zināt, par ko mēs maksājam un kas tiek darīts mūsu vārdā”⁶ iedzīvojas rīcībpolitikas veidotāju ikdienā kā truismi, ir jācenšas ar vēsu prātu vērtēt atklātības nodrošināšanā ieguldīto resursu reālo atdevi iepretim vēlamajam mērķim.

2. Saknes un pēdas

Ikdienā atklātība visbiežāk ir drosmīgs vispārinājums, kas balstīts pieņēmumos par demokrātiskas sabiedrības un tās pārvaldes “jābūtībām”. Runājot par atklātības lomu publiskās pārvaldes darbā, viens no pazīstamākajiem britu atklātības pētniekiem Deivids Huds (*David Hood*) teicis, ka atklātība ir viena no tām idejām, “kuras bez sevišķas apdomas tiek uzteiktas kā labas pārvaldības un vadības vadlīnijas un ir savā ziņā banālas ././ – politikā un pārvaldē visuresošas, bet reti pamatotas”.⁷

Turpinot Huda domu par to, kā satura bagāti vārdi pārvēršas par saukļiem⁸ un iestrēgst krāsainās metaforās, jāatgriežas pie daudz citētām autoritātēm Džeremija Bentema (*Jeremy Bentham*), Džeimsa Medisona (*James Madison*) un Luisa Brendeisa (*Louis Brandeis*). Visi trīs nenoliedzami teikuši skaistus vārdus par atklātības lomu demokrātijas (un ne tikai tās) stiprināšanā. Tomēr, uzmanīgi lasot, viņu darbi sniedz ne tikai idejiski–retoriskas vērtības, bet arī skaidru izpratni par atklātības saturu un pamatojumu. Viņu idejas veido lielisku ietvaru, ar kura palīdzību var novērtēt mūsdienu atklātības diskursa vājās un spēcīgās puses.

Angliski lasošie atklātības aizstāvji un interesenti pavisam noteikti zina stāstu par atklātību kā saules gaismas – dabas dezinficējošā spēka – analoģu politikas laukā. Tomēr diezin vai 20. gadsimta sākumā, nostājoties pret finanšu sektora noslēgto un nekontrolēto darbību, saplūstot ar ražošanu un radot monopolus, kuri kropļoja tirgu un nebija pakļaujami sabiedrības ietekmei, ASV Augstākās tiesas tiesnesis Luiss Brendeiss varēja iedomāties, ka viņa vārdi “*Publiskumu pamatoti slavē kā līdzekli pret*

⁶ Piotrowski, S. J. (2007). *Governmental transparency in the path of administrative reform*. State University of New York Press, Albany, 9. lpp.

⁷ Hood, C. (2010). Accountability and Transparency: Siamese Twins, Matching Parts, Awkward Couple? *West European Politics*, 33(5), 990. lpp.

⁸ Izsmelošāk par to sk., piemēram: Ball, C. (2009). What Is Transparency? *Public Integrity*, 11(4), 293.–308. lpp.

*sociālām un industriālām ligām. Saules gaisma – mēdz teikt – ir labākais dezinfekcijas līdzeklis; elektriskā gaisma – visefektīvākais policists*⁹ kļuvis par ikonu un dzīvos savu, patstāvīgu dzīvi tālu ārpus viņa iedomātajiem ietvariem.

Brendeiss savus vārdus attiecināja uz privāto finanšu sektoru un, drosmīgi salīdzinot, netieši aizsāka *Occupy Wall Street* un aktuālās Eiropas Savienības rīcībpolitikas debates banku jomā. Tomēr, citējot Brandeisu, turpmākā simtgade piemin viņa vārdu adresātus, bet daudz retāk analizē plaši zināmās analogijas turpinājumu, kurā autors pievēršas atklātības kā līdzekļa iedarbīgumam un tā priekšnoteikumiem: “[Ieviešot atklātību] *naidīgie spēki ir atrasti, apzināti un novērtēti. Tas bija pirmais nepieciešamais solis – un liels solis – pretim risinājumam. /../ Bet atklātībai ir jābūt patiesai. Un tai jābūt atklātībai investora [tieši ieinteresētās un skartās puses] priekšā. Nebūs pietiekami pieprasīt informācijas iesniegšanu vien uzraudzības institūcijai vai dažiem citiem pavalsts vai federālajiem darbiniekiem.*”¹⁰ Mūsdienu diskusijai vēl nozīmīgāka ir Brandeisa skaidrā norāde uz to, kāds, viņaprāt, ir efektīvs atklātības darbības mehānisms: “*Lai zināšanas būtu efektīvas, fakti jāsniedz tieši investoram, un to iespējams panākt, pieprasot, lai fakti lieliem burtiem tiktu atspoguļoti katrā ziņā, cirkulārā, vēstulē un reklāmā, kas aicina investoru ieguldīt.*”¹¹ Atklātība, tiesnesis uzsvēra, ir jāiedarina to cilvēku ikdienā, kuru pieņemtie lēmumi un rīcība spēj izmainīt situāciju, tādejādi sasniedzot vēlamo rezultātu.

Par līdzīgu atklātības retorikas stūrakmeni ir kļuvis arī 18.–19. gadsimta mijā dzīvojušā angļu filosofa Džeremija Bentema rakstītais esejā “Par politisko taktiku”: “*Bez publiskuma neviens labums nav pastāvīgs: publiskumā neviens*

⁹ Brandeis, L. D., Urofsky, M. I. (1995). *Other people's money and how the bankers use it*. Bedford Books of St. Martin's Press, Boston.

Aplūkojams arī: <http://www.law.louisville.edu/library/collections/brandeis/node/196> “*Publicity is justly commended as a remedy for social and industrial diseases. Sun-light is said to be the best of disinfectants; electric light the most efficient policeman.*”

¹⁰ Ibid. 9. “*The hostile forces have been located, counted and appraised. That was a necessary first step – and a long one – towards relief.*” /../ “*But the disclosure must be real. And it must be a disclosure to the investor. It will not suffice to require merely the filing of a statement of facts with the Commissioner of Corporations or with a score of other officials, federal and state /../.*”

¹¹ Ibid. 9. “*To be effective, knowledge of the facts must be actually brought home to the investor, and this can best be done by requiring the facts to be stated in good, large type in every notice, circular, letter and advertisement inviting the investor to purchase.*”

Jaunums nevar pastāvēt."¹² Šo secinājumu Bentems izdara pēc gara pārsprieduma par publiskuma lomu un mērķi, radot sabiedrībā pārliecību par iespējām uz aktīvu darbību savu interešu aizstāvēšanā. Tikai šādai aktīvai sabiedrības darbībai, izmantojot konkrētajā gadījumā likumdevēja atklātību, Bentems piedēvē būtisku atturošu ietekmi uz "asamblejas" (parlamenta) pārstāvjiem, līdzīgi kā gadsimtu vēlāk to darījis ekonomists Bengts Holmstrēms (*Bengt Holmström*).¹³

Bentems, kā šajā laikā pieņēmts¹⁴, uzskatīja, ka kundzības noslēpumā (*arcana imperii* – latīņu val.) balstītai pārvaldībai, kur zināšana par lēmumu pieņemšanu uzticēta vienīgi "spējīgajiem", nav vietas modernajā laikmetā. Viņš ar pārsteidzošu skaidrību rakstīja vārdus, kurus arī šodien uzklusām, piekrietoši mājot ar galvu: "*Noslēpums ir konspirāciju instruments; tādēļ tas nevar kļūt par ikdienas valdības sistēmas daļu [pretstatā ārkārtas situācijām].*" Bentema uzskats par atklātību ir sakņots pieņēmumā, ka atklātība nekad nebūs interesanta un nepieciešama visiem, tomēr valdībai tā jāis-teno, lai aktīvākā un ieinteresētā sabiedrības daļa varētu apzināti veidot informētu un kritisku viedokli par notiekošo, ar atklātības sniegto zināšanu palīdzību ietekmētu lēmumu pieņēmēju darbību visos valsts atzaros un savu līdzgaitnieku viedokļus.

Parasti ārpus mūsdienu uzmanības loka paliek arī Bentema turpmākās pārdomas par pamatotiem atklātības ierobežojumiem un vēlamajiem publiskuma īstenošanas veidiem – valsts publiskotu informāciju, toleranci pret oficiālās informācijas brīvu atspoguļošanu (šodien varētu teikt – interpretācijām) un sanāksmēm, kuru norise atvērta "nepiederošiem".

Visbeidzot – saruna par saukļiem nebūtu pilnīga, nepieminot ASV konstitūcijas tēva Džeimsa Medisona vārdus, kas Latvijā zināmi nedaudz mazāk: "*Demokrātiska valdība bez pieejamas informācijas vai veidiem, kā to iegūt, nav nekas cits kā prologs traģēdijai vai farsam, bet, iespējams, – abiem. Zināšanas vienmēr uzvarēs nezināšanu, un cilvēkiem, ja tie vēlas būt paši sev valdnieki, jāapbruņojas ar zināšanu doto spēku.*"¹⁵

¹² Bentham, J. (1843). The Works of Jeremy Bentham. http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1921&Itemid=27 "Without publicity, no good is permanent: under the auspices of publicity, no evil can continue."

¹³ Hölmstrom, B. (1979). Moral Hazard and Observability. *The Bell Journal of Economics*, 10(1), 74.-91. lpp.

¹⁴ Horn, E. (2011). Logics of Political Secrecy. *Theory, Culture & Society*, 28(7-8), 111. lpp.

¹⁵ "A popular Government, without popular information, or the means of acquiring it, is but a Prologue to a Farce or a Tragedy; or, perhaps both. Knowledge will forever govern ignorance: And a people who mean to be their own Governors, must arm themselves with the power which knowledge gives."

Pretēji vispārpieņemtam uzskatam,¹⁶ Medisona rakstītais nebūt nav attiecināms uz ASV Konstitūcijas pirmo labojumu, kurā ir runa par vārda brīvību un ar kura palīdzību mēdz pamatot tiesības saņemt valdības informāciju un dokumentus. Valstsvīrs to rakstījis, atbalstot Kentuki štata senatora Viljama Teilora Berija (*William Taylor Barry*) pūliņus 19. gadsimta pirmajā pusē sakārtot štata izglītības sistēmu.¹⁷ Medisons savā vēstulē uzsver, ka pārdomāta publisko skolu sistēma ir labākais veids, kā visplašākajai sabiedrībai iegūt zināšanas, kas vitāli nepieciešamas, lai sekmīgi darbotos demokrātija.¹⁸

Atsauksšanās uz Medisona, Bentema un Brendeisa rakstīto šajā gadījumā nav tikai poētisks atskats pagātnē. Manuprāt, veids, kādā šodien mēdz izmantot savulaik pārdomāti teikto, lieliski ilustrē tagadējās atklātības rīcībpolitikas un politiķu, kuri runā par atklātību, vājās vietas.

Vairākums populāro saukļu sakņojas vērīgā analizē, ko veikuši to autori. Viņi atklāja un pierādīja atklātības jēdziena saturu, funkcionalitāti un iespēju robežas, risinot problēmas noteiktās situācijās. Turpretī mūsdienu diskusija pie atklātības “tehniskajiem” aspektiem kavējas maz, toties slīgst lineāros un normatīvos pieņēmumos. Koncentrēšanās uz slepenības novēršanu, nevis uz iegūtās atklātības “dzīves vidi”¹⁹ un ar atklātību saistītajām ietekmes svirām, rada risku, ka rīcībpolitika vai nu neuzlabos situāciju, vai pat radīs nevēlamas sekas.

3. Atklātības publiskā ikdiena: politika un rīcībpolitika

Kritiska literatūra izšķir vairākus atklātības darbības diskursus: (1) atklātība kā mierinājums, (2) atklātība kā rituāls (maģija), (3) atklātība kā ietvars un (4) atklātība kā rīcībpolitikas rīks. Turpinājumā sīkāk raksturošu katru no tiem, izmantojot piemērus no mūsdienu Latvijas publiski-politiskās telpas. Šis raksts nepiedāvā kontentanalīzi un nepalīdzēs noskaidrot to, uz kuru no minētajiem paļaujamos biežāk. Izmantojot šo ietvaru, mans mērķis

¹⁶ Piemērs: *Celebrating James Madison and the Freedom of Information Act*. United States Department of Justice. <http://www.justice.gov/oip/foiapost/2008foiapost12.htm>

¹⁷ Pilns Dž. Medisona vēstules teksts: <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch18s35.html>

¹⁸ Doyle, M. (2002). Misquoting Madison. *Legal Affairs*, Jul-Aug. http://www.legalaffairs.org/issues/July-August-2002/scene_doyle_julaug2002.msp

¹⁹ Jēdziens “dzīves vide” šeit lietots, lai apkopotu visus atklātības pozitīvā definīcijā ietveramos jēdzienus, kas to raksturo – valsti, tās informāciju, sabiedrību, saziņu. Angļu valodā līdzīgā nozīmē lietots vārds “*habitat*”.

ir noskaidrot, ko mūsdienās mēdzam (pozitīvi) iesaistīt atklātības jēdzienā, un apzināt šo izpratņu ierobežojumus, ja vēlamies, lai atklātība būtu reālas pārmaiņas nesošs spēks demokrātiskā sabiedrībā.

3.1. Atklātība kā politikas īsceļš un sabiedrības mierinājums

Atklātībai kā drosmīgam vispārinājumam, kas aptver visu, kas saistās ar brīdi, kurā beidzas slepenība,²⁰ nenoliedzami ir sava loma un nozīme. Tas dara neizbēgamo slepenības/atklātības sadursmi publiskajā telpā un politikā krāsaināku, bet morāles argumentus – saldākus. Ierastā diskusija bez plašāka izvēļu spektra ļauj ātri un samērā nesāpīgi pozicionēties starp “labi” un “slikti”.²¹ Tā palīdz novērtēt un nodalīt morāli pieņemamo no nosodāmā. Piemēram, atklāts process vai amatpersonas lēmums būs “labs”, neraugoties uz tā rezultātu trūkumiem. Šajā gadījumā atklātības labums ir pašsaprotams. Dīvaina rīcība vai pārmērība, kas tikusi slēpta, jādomā, būs sevišķi slikta un nosodāma (jo slēpta); piemēram, eksprezidenta prasība tieši pēc brūnas ādas sēdekļiem dienesta automašīnā. Savukārt, ja tā notikusi atklāti, “vainīgais” varētu tikt cauri ar sabiedrības pasmiešanos.

Vienlaikus šāds vispārinājums ļauj izmantot atklātību arī kā drošu “pareizas” politikas īsceļu. Atklātība ir neapstrīdami pareizs lēmums (literatūrā iebildes pret atklātību dažkārt salīdzina ar atteikšanos no mammas ābolu pīrāga). Turklāt atklātība daļēji vai pilnīgi atbrīvo ievēlētos vai ieceltos sabiedrības pārstāvjus un viņu veidotās institūcijas no atbildības par rīcībpolitikas rezultātiem. Galu galā demokrātijā atklātība ieliek varu sabiedrības rokās. Nepiedodami īsi un vienkāršoti runājot Kristofera Huda (*Christopher Hood*) vārdiem, atklātība ir veids, kā atbildīgajam izvairīties no vainas.²² Iespējams, šajā ziņā zīmīgākais Latvijas piemērs ir Sabiedrības par atklātību – Delna veiktā akciju sabiedrības “Latvijas Kuģniecība” privatizācijas procesa novērošana 2001.–2002. gadā. Tādējādi šim privatizācijas

²⁰ Runājot par slepenību, šajā rakstā to izprotu kā tiesiskus vai faktiskus šķēršļus patiesas informācijas pieejamībai, izņemot noteiktu, šaurāku vai plašāku cilvēku loku. Slepenība šeit netiek aplūkota, kā meli, apzināta nepatiesas, apkaunojošas vai neprecīzas informācijas slēpšana, kā tas nereti ierasts arī pie mums.

²¹ To visai labi ilustrē daudzas diskusijas, kuras sekoja *WikiLeaks* nopludinātajai diplomātiskajai sarakstei. Piemēram diskusija pie ziņas: Ostrovskis, T. Pabriks: Atklātība nav veicinājusi demokrātijas attīstību. *TVNET*, 07.12.2010. http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/357101-pabriks_atklitiba_nav_veicinajusi_demokratijas_attistibu

²² Hood, C. (2007). What happens when transparency meets blame-avoidance? *Public Management Review*, 9(2), 191.–210. lpp.

procesam tika, vismaz īslaicīgi nostiprināts, pareizības tēls, kaut gan nevalstiskajai organizācijai pēc būtības nebija iespēju izvērtēt darījuma godīgumu.

Ja atklātību uztver kā demokrātijas pašsaprotamu labumu un savdabīgu kvalitātes zīmi, institūcijām zūd vajadzība paskaidrot, tieši kā ar atklātības palīdzību sabiedrība spēs risināt jautājumus, kuri, ļoti iespējams, ir tālu ārpus tās tiešas ietekmes. Piemēram, kā publiskās pārvaldes atalgojuma atklāšana veicinās atalgojuma sistēmas godīgu, pamatotu, līdzsvarotu piemērošanu? Kā lobēšanas atklātības likuma pieņemšana iegrožos korporatīvo lobistu ietekmi uz pārvaldes un politiķu lēmumiem?

Šādā izpratnē atklātības galvenais uzdevums ir atmaskošana (tiesa, daudz bagātāks ir Maikla Tausiga lietotais angļu termins “*defacement*”, raksturojot atklātību kā simbola, arī varas tās visdažādākajās formās, pazemošanu²³). Atņemot varai un tās institūcijām slepenību,²⁴ tiek iznīcināts to simboliskais pārkāpums. Jaunā atklātība izlīdzina nevienādās attiecības starp spēcīgajiem un bezspēcīgajiem, varas insaideriem un autsaideriem.

Tomēr atmaskošana, tāpat kā karoga, Korāna vai naudas sadedzināšana, vai, galu galā, Saeimas atlaišana, ir īslaicīgs gandarījums. Tā rada vienlīdzības mirkli, bet pati par sevi nespēj nest vēlamas un konkrēti formulējamas izmaiņas mūs neapmierinošajā, beidzot atmaskotajā sabiedrības (ne)kārtībā.

Ārons Švarcs (*Aaron Swartz*) min piemēru, kurš lieliski pazīstams arī mums. Pēc Votergeitas skandāla sabiedrība bija nobažījies, ka politiķi saņem lielus ziedojumus no lielām korporācijām. Korporācijām, no otras puses raugoties, nebija nekas iebilstams to darīt arī turpmāk. Savukārt Kongress, reaģējot uz sabiedrības bažām, gluži vienkārši lēma, ka turpmāk politiķiem būs pienākums ziņot par visiem saņemtajiem ziedojumiem, lai sabiedrība būtu par tiem tieši informēta. “*Tas ir farsis,*” norāda Švarcs, “*veids, kā likumdevējam pateikt, ka tas kaut ko darījis sasāpējušās situācijas labošanai, tajā pašā laikā nekādi neapdraudot ziedotāju intereses.*”²⁵

²³ Taussig, M. T. (1999). *Defacement: public secrecy and the labor of the negative*. Stanford University Press, Stanford, California.

²⁴ Slepenības noņemšana ir viena no pazīstamākajām un plašāk lietotajām atklātības izpratnēm.

²⁵ Swartz, A. (2010). *When is Transparency Useful?* // Lathrop, D., Ruma, L. (2010). *Open government: Collaboration, Transparency, and Participation in Practice*. O'Reilly, Beijing; Cambridge [Mass.], 268. lpp.

3.2. Atklātība kā rituāls

Vispārīga un normatīva atklātības izpratne rada teju vai fetišu. Atklātībai tiek piedēvētas gandrīz cilvēcīgas spējas un īpašības – “atklātība veicinās”²⁶, “atklātība palīdz”²⁷. Tā vai nu darbojas, vai nedarbojas: “*Atklātība nodrošina lielāku pārvaldes sistēmas leģitimitāti un efektivitāti demokrātiskā iekārtā, kā arī veicina demokrātijas un pamattiesību ievērošanas principu nostiprināšanos, kuri noteikti ES Līguma 6. pantā un Eiropas Savienības pamattiesību hartā.*”²⁸

Atklātības radīšana vai ieviešana (piemēram, noteikumu izdošana vai kādas informācijas publiskošana) līdzinās rituālam, kura rezultātā atklātība iegūst reālu spēku, bet tās esamība, aizstājot slepenību, pati par sevi novērš vai palīdz nosodīt nepienācīgu vai morāli nepieņemamu rīcību, kas ir pretēja kopējām interesēm. Tomēr, pragmatiski raugoties, uz “magijas” efektu vien nevajadzētu paļauties. Atklātībai vajadzētu panākt reālus rezultātus. Piemēram, informāciju par sodītu pedofilu dzīves vietām vajadzētu publiskot,²⁹ ja būtu skaidri saprotams, kā šis solis novērstu turpmākos noziegumus, nevis tādēļ, lai demonstrētu rituālu bardzību.

²⁶ KNAB ierosina nodrošināt lielāku atklātību par amatpersonām *Reitingi.lv*, 08.01.2010. <http://www.reitingi.lv/lv/archive/latvija/37418-knab-ierosina-nodrosinat-lielaku-atklatibu-par-amatpersonam.html>

²⁷ “Demokrātijās atklātība palīdz identificēt, tematizēt, aktualizēt un sniegt ieteikumus problēmas risināšanai. Perifērā atklātība [pēc J. Habermasa – to, pretstatā centrālajai atklātībai, veido nevalstiskās pilsoniskās sabiedrības asociācijas – L. Austeres piezīme] pilda signālfunkciju, tomēr pati nav spējīga atrisināt daudzas problēmas. Tādēļ šīs problēmas tiek nodotas centrālajai atklātībai [vienkāršoti – publiskās varas centrālās institūcijas, īpaši tieslietu sistēma un parlaments] un parlamentārajam kompleksam, kuriem ir augstāka rīcībspēja.”

Citēts no: Valtenbergs, V. (2010). *Interneta politiskās komunikācijas nozīme atklātības un elektroniskās demokrātijas attīstībā*. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte.

²⁸ Eiropas Savienības institūciju Tulkošanas centra Lēmums (2004. gada 13. aprīlis) par Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 1049/2001 īstenošanu attiecībā uz publisku pieeju dokumentiem (2004/605/EK), 2. punkts.

<http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lng1=lv,en&lang=&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv.&val=387081:cs&page=&hwords=null>

²⁹ Ideja par šādiem grozījumiem Informācijas atklātības likumā divreiz nodota izskatīšanai Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijā, bet nav guvusi deputātu atbalstu. Šāda politika ir ieviesta atsevišķos ASV štatos, taču, kā atzīst pētnieki, nav iespējams identificēt tās praktisko pienesumu vai ietekmi uz personas noziedzīgas darbības recidīvu vai citiem sagaidītajiem rezultātiem.

Ironiskā kārtā, gandrīz identiska ir arī situācija slepenības aizstāvju flangā. “Būtisks iemesls tehnoloģiju turēšanai slepenībā ir sensenā kļūda, jaucot zinātni un maģiju,” rakstīja Artūrs Kantrovics (*Arthur Kantrowitz*), kurš kritizēja militāro tehnoloģiju izstrādes slepenību kā šķērslī progresam. “Daudz-kārt, [valdībai] komunicējot ar “parasto cilvēku”, šie vārdi tiek lietoti teju vai kā sinonīmi. Maģija, lai radītu [veiksmes] ilūziju, ir atkarīga no slepenības /../.”³⁰

Vismaz pirmajā brīdī arī atklātības “rituāls” atceļ nepieciešamību diskutēt par faktisko pamatojumu atklātības gaidāmajām sekmēm, piemēram, godīgākas pārvaldes veidošanā. Izpaliek saruna par to, vai, kā un kam īsti būtu jāpieliek cilvēka roka, lai jaunais un atklātais *modus operandi* tiešām palīdzētu nokļūt no nevēlamā punkta A līdz vēlamajam punktam B. Īpaši, ja mērķi ir tik būtiski, plaši un nenoteikti, kā uzticība, godīgums vai pārvaldes kvalitāte.

Pēdējos gados populārie, par atklātību skeptiskie eksperimentālie un kvantitatīvie pētījumi politikas zinātnē, ekonomikā un rīcībpolitikā met gana daudz ēnu un izaicinājumu pieņēmumiem par atklātības ietekmi, kuri ir pamatā demokrātijas kvalitātes un atklātības tandēmam. Pētnieki ir taujājuši, vai atklātība stiprina/rada leģitimitāti,³¹ vai atklātība veicina līdzdalību, vai atklātība samazina korupciju,³² vai atklātība stiprina tiesiskumu.³³ Tie aicina atturēties no “naiviem pieņēmumiem” par atklātības tiešo saikni ar tādām demokrātijas vērtībām kā leģitimitāte un tiesiskums³⁴ vai pilsoņu uzticēšanās varai,³⁵ pievēršot lielāku uzmanību atklātības politikas “dzīves videi” un tās ieviešanas kontekstam.³⁶

³⁰ Kantrowitz, A. (1992). The weapon of openness. *Foresight Background* No. 4, Rev. 0. <http://www.foresight.org/Updates/Background4.html>

³¹ Fine Licht, J. de, Naurin, D., Esaiasson, P., Gilljam, M. (2011). Does transparency generate legitimacy? An experimental study of procedure acceptance of open and closed-door decision-making. *QoG Working Paper Series*, 2011(8).

Arī: Curtin, D., Meijer, A. J. (2006). Does transparency strengthen legitimacy? *Information polity*, 11(2), 109.–122. lpp.

³² Neeman, Z., Paserman, M. & Simhon, A. (2004). *Corruption and openness*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=433262

³³ Meijer, A. (2007). Does transparency lead to more compliance. *Eur. Food & Feed L. Rev.*, 264. lpp.

³⁴ Īpaši norādot uz interneta piedāvāto atklātības iespēju nepamatotu pārvērtēšanu.

³⁵ Grimmelikhuijsen, S. (2012). Linking transparency, knowledge and citizen trust in government: an experiment. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), 50.–73. lpp.

³⁶ Man var pamatoti iebilst, ka šādi, raksturojot to kā aktīvu aģentu, par atklātības jēdzienu rakstījis arī ne viens vien atklātības teorētiķis, piemēram, Jurgens Hābermass. Tomēr ikdienas atklātības izpratne, par kuru runāju šoreiz, lai gan

3.3. Atklātība kā ietvars

Iepriekš minētais atklātību aplūko kā epizodisku notikumu. Tam kā pretmets kalpo vēsturiskā izpratne par atklātību kā publisko sfēru, kurā pilsoņi apspriež un izlemj valsts lietas. Publiskā sfēra ir apzināti pretnostatīta privātajai jomai, kurā diskusiju ietvaru un saturu nosaka pavisam citas likumsakarības un noteikumi. Ideālā gadījumā tīrai, politiskai diskusijai vajadzētu būt brīvai no piezemētiem personiskiem apsvērumiem; arī morālē balstīti argumenti šajā telpā neiederas.³⁷ Tomēr mūsdienu izpratnē ideāltipisko diskusiju kvalitāti mēdz noreducēt līdz mazai tās daļai – *publiskumam*.

Par publiskumu kā demokrātijas pašsaprotamību, gandrīz vai nolemtību, savā nozīmīgajā analizē par slepenību runāja arī sociologs Georgs Zimmels (*Georg Simmel*): “*Demokrātijām pienākas uztvert publiskumu kā situāciju, kas ir pašsaprotama un vēlama pati par sevi. Tas izriet no [demokrātijas] pamatidejas, ka katram jābūt informētam par visām attiecībām un notikumiem, kuri to skar, jo tas ir priekšnoteikums viņa spējai iesaistīties un pildīt savu lomu attiecībā uz iepriekš minēto.*”³⁸

Publiskums ir atklātības priekškambaris, kas baro diskusiju ar aizvien jauniem faktiem un argumentiem. Tas nodrošina cilvēka tiesības zināt un

nenoliedzami atbalsojas teorētiķu darbos, tomēr nepretendē uz zinātniski robustai teorijai būtisku elementu definēšanu vai to satura un nozīmes raksturošanu un atbilstības vērtēšanu aizvien citādās sabiedriski politiskās telpās. Ikdienas atklātība, lai gan naski un prasmīgi pārņem zinātnes normatīvo retoriku, tiek uztverta un lielā mērā ir (par ko rakstīšu turpinājumā) praktisks rīks tiešu un skaidru mērķu sasniegšanai. Šeit gan būtu korekti piebilst, ka pats Hābermass arī apliecina, ka atklātības aktivitāte ir drīzāk literārs, māksliniecišķs paņēmieni, nevis neatņemama teorijas daļa: “*The public sphere is a social phenomenon just as elementary as action, actor, association, or collectivity, but it eludes the conventional sociological concepts of “social order”. The public sphere cannot be conceived as an institution and certainly not as an organization.*” Citēts no: Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press: Cambridge MA, 360. lpp.

³⁷ Piemēram: Simmel, G. (1906). The sociology of secrecy and of secret societies. *The American Journal of Sociology*, 11(4), 441.–498. lpp.

Bodei, R. (2011). From secrecy to transparency: Reason of state and democracy. *Philosophy & Social Criticism*, 37(8), 889.–898. lpp.

³⁸ Sk. Simmel (1906). *Ibid.*, 469. lpp. “*Democracies are bound to regard publicity as the condition desirable in itself. This follows from the fundamental idea that each should be informed about all the relationships and occurrences with which he is concerned, since this is a condition of his doing his part with reference to them.*”

demokrātiskas sabiedrības dzīvi caur iespējami plašu informācijas pieejamību. Publiskuma īstenošana, atšķirībā no atklātības, neprasa pilsoņu tiešu iesaisti demokrātiski vērtīgo mērķu īstenošanai. Tā ir vienvirziena informācijas kustība.

Atšķirībā no mūsdienām, kad publiskums un atklātība kalpo kā sinonīmi, Zimmels izcēla arī nu jau kādu laiku no atklātības diskusijas pazudušos aģentu un slepenību.³⁹ Zimmelam aģents kā persona – vienalga, publiska vai privāta, bez kuras palīdzības atklātība “nedarbojas” – un slepenība kā pieņemama demokrātiskās telpas un diskusijas daļa kalpoja par nozīmīgiem vadmotīviem.

Proporcionāli jauno tehnoloģiju iespējām nodrošināt aizvien ātrāku un plašāku informācijas plūsmu skaļāks kļūst jautājums, vai masveida datu publiskošanu nav tikai viltus pienesums demokrātijas kvalitātei?⁴⁰ Valdības joprojām cenšas ielēkt atvērtās pārvaldības vilcienā, atklātības vārdā publiskojošiem kaudzēm datu,⁴¹ tomēr vienlaikus atskārš, ka datu publiskošana, gluži kā mudināja domāt Zimmels, ir darba vieglākā daļa. Panākt, lai cilvēki tos jēgpilni izmantotu, ir politikas veidotāju “cietais rieksts”.⁴²

Ierosmei turpmākām diskusijām grūti nepiebilst, ka saruna par tā sauktajiem atvērtajiem datiem (t. i., valsts radīti dati, kuri brīvi pieejami privātpersonām jebkādu mērķu sasniegšanai) no jauna aktualizē arī diskusiju par uzticību varai. Ja neticam institūcijām, kādēļ mums vajadzētu uzticēties to sniegtajiem datiem? Visskaļāk šī diskusija atbalsojas atvērto datu aktīvistu sarunās: “Kad jums ir dots laiks, lai sagatavotos, nav grūti sagrozīt datus!”⁴³ Pieņēmums, ka visiem pieejamas tehnoloģijas šobrīd ir risinājums, kas ļauj sabiedrībai daudz vieglāk, ātrāk un efektīvāk pašai saprast pārvaldes procesus un katram savās mājās realizēt atklātību, var būt aplams

³⁹ Zimmela interpretācija par atklātību demokrātijā pieļauj, ka publiskums var tikt ierobežots efektivitātes vārdā, kur lieta objektīvi neskar konkrētas personas, bet gan visas sabiedrības intereses kopumā. Kā piemēru Zimmels min sabiedrības interesēs iedibinātas kontroles procedūras – jādodomā, tādas kā izmeklēšana vai tiesas spriešana.

⁴⁰ Ja vēlaties gūt ieskatu šajā diskusijā, varat ievadīt tīmekļa meklētājā, piemēram, frāzi: *Is big data real or hype?*

⁴¹ Tiesa gan, to šobrīd nevar teikt par Latvijas valdības darbu.

⁴² *Open Government: It's the community not the data.* GCN Tech Blog, 10.09.2012. <http://guzman.visibli.com/share/56PKJ1>

⁴³ Swartz, A. *A Database of Folly.* 03.07.2012. <http://crookedtimber.org/2012/07/03/a-database-of-folly/>

kaut vai tāpēc, ka datu veidošanas un publiskojamo datu satura izvēles gaitā neizbēgami tiek pieļautas cilvēka kļūdas.⁴⁴

3.4. Atklātība kā rīcībpolitikas rīks

Neierasti šaurā skatījumā atklātību mēdzam uzlūkot arī kā rīcībpolitikas daļu, noteiktu administratīvu normu un pasākumu kopumu, kuru valsts veido un īsteno sabiedrības interesēs, lai dotu tai iespēju zināt un rīkoties. To labi, kaut gan pagaidām bez iespējām izmērīt sekas, ilustrē Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja izstrādātā koncepcija "Publiskās pieejamības nodrošināšana informācijai par lobētājiem": *"Informācijas apmaiņai un lobētāju mijiedarbībai ar publiskās varas subjektiem jānotiek atklāti, lai arī citas interešu grupas var izteikt savu viedokli un būt informētas par priekšlikumiem."*⁴⁵

Skatījums uz atklātību kā rīcībpolitikas daļu jau pēc definīcijas ietver pienākumu lēmuma pieņemējam domāt ne vien par to, kā informācija nonāks publiskajā telpā, bet arī nodrošināt iespējas pilsonim ar informāciju rīkoties, lai patiešām un pēc būtības atrisinātu kādu problēmu. Proti, domāt par to, kā tieši atklātība var sekmīgi darboties.

Lūkojot plānot vai izmērīt sekmes, jāatzīst, ka idejas par atklātības efektivitātes priekšnoteikumiem nav būtiski mainījušās, ja salīdzinām šodien rakstīto ar Bentemu vai Brendeisu. Atklātība kā rīcībpolitikas rīks ir sekmīga tad, ja mērķtiecīgu, labi plānotu un precīzi īstenotu pasākumu kopums nodrošina ne tikai valsts vai privātu institūciju informācijas plašu pieejamību, bet arī tās aktīvu lietošanu. Informāciju nepieciešams "iedarināt" sabiedrības ikdienas dzīvē, mainot cilvēku un institūciju lēmumus un rīcību noteiktās situācijās tā, lai iespējami labāk īstenotu un aizstāvētu sabiedrības intereses.⁴⁶ Nobeidzot domu par lobēšanas atklātības koncepciju, – zināms, ka Latvijā ir iedibināti skaidri veidi un mehānismi, ar kuru palīdzību ikviens interešu grupas pārstāvis var likumīgi iesaistīties

⁴⁴ Simanovskis, R. Opendata.lv blogā par darbu, kas saistīts ar publiski pieejamās informācijas par valsts iepirkumiem analīzi: <http://opendata.lv/2011/12/19/publisko-iepirkumu-analize/>

⁴⁵ Koncepcija "Publiskās pieejamības nodrošināšana informācijai par lobētājiem". Latvijas Republikas Ministru kabinets, 12.12.2011., 2. lpp. http://www.knab.lv/uploads/free/koncepcijas/knabkonc_061211_lobesana.pdf

⁴⁶ Fung, A., Graham, M., Weil, D. (2007). *Full disclosure: the perils and promise of transparency*. Cambridge University Press, New York, 174. lpp.

ričībpolitikas veidošanā. Iespējams, ka vairāk atklātības tiešām veicinātu citu grupu aktīvāku līdzdalību.

Sk. arī izcelto informāciju Nr. 1 par to, kā amatpersonām izmaksātā atalgojuma publicēšana pati par sevi automātiski var arī neiespējināt plašāko sabiedrību publiskā sektora efektīvai uzraudzīšanai.

1. informācija

But the army of volunteer auditors has so far failed to materialize⁴⁷

2008. gada nogalē Latvijas gaisā sāka virmot aizdomas par gaidāmo budžeta konsolidāciju, un tika rosināta vienota atbildības sistēma valsts sistēmā strādājošajiem. Skatot Informācijas atklātības likuma (IAL) grozījumus, pirms 2. lasījuma deputāts Kārlis Šadurskis iesniedza priekšlikumus, kuri cita starpā paredzēja, ka "iestāde informāciju par valsts amatpersonu amata aprakstiem, darba līgumiem un atalgojumu, tajā skaitā prēmijām un piemaksām, nekavējoties publicē internetā."⁴⁸ Deputāts, pamatojot savu ierosinājumu, argumentēja: "Šādi likuma grozījumi ļautu ikvienam iedzīvotājam ik mēnesi sniegt savu ieguldījumu taupības režīma nodrošināšanā gaidāmos tautsaimniecības recesijas apstākļos, negaidot valsts amatpersonu deklarāciju iesniegšanu, gadus noslēdzot."⁴⁹ Informācijas publiskošanai, kā liecināja debates Saeimas komisijas sēdē, bija jānodrošina atalgojuma saprātīgums un samērīgums visās valsts institūcijās.

Saeimas komisija ierosinātos grozījums noraidīja. Lai gan informācija par amatpersonu saņemto atalgojumu un piemaksām neapstrīdami ir brīvi publiskojama, piedāvātais tiesiskais regulējums nepietiekami izvērtēja riskus, ko radītu izvēlētā informācijas publiskošanas forma un nepiedāvāja samērīgu risinājumu (pasaulē praksē par robežu publiskumam kalpo amatpersonas atbildības/algas līmenis), kas vienlaikus nodrošinātu gan atklātību, gan samērīgu personas tiesību aizsardzību.

⁴⁷ Bet brīvprātīgo auditoru armija līdz šim nav realizējusies (red. tulkojums). Pārfrāzēts citāts saistībā ar Lielbritānijas valdības lēmumu publiskot lielu datu apjomu.

⁴⁸ Grozījumi Informācijas atklātības likumā (reģ. nr. 855/Lp9). Likumprojekts 2. lasījumam. <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/D0136A262D3F9265C225754D00439C42?OpenDocument>

⁴⁹ Šadurskis rosina publicēt ierēdņu algas, prēmijas un piemaksas. *Delfi*, 29.10.2008. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/sadurskis-rosina-publicet-ierednu-algas-premijas-un-piemaksas.d?id=22272191>

2010. gadā, neilgi pēc tam, kad Neo un 4ATA (jeb IT eksperts Ilmārs Poikāns) bija publicējis no VID Elektroniskās deklarēšanas sistēmas iegūtās ziņas par dažādu amatpersonu un darbinieku atalgojuma apmēru, pirms 3. lasījuma papildinājumu ieguva Valsts pārvaldes iekārtas likums: "Iestādes amatpersonām izmaksāto atalgojumu katru mēnesi publicē iestādes mājas lapā internetā, norādot vārdu, uzvārdu, amatu un izmaksātā atalgojuma summu, ja likums nenosaka citādi."⁵⁰ Kopš šā brīža arī Latvijas iedzīvotāji bija aicināti kļūt par "dīvānu auditoriem", meklējot nesakritības, pārlietu izšķērdību iestāžu darbinieku atalgojumā, lai, kā rakstīja Neo, "/../ cilvēki justu taisnīgu un godīgu attieksmi pret sevi."⁵¹

Jāatzīst, ka Latvijas praksē, līdzīgi kā Lielbritānijā⁵², rīkoties gribošos "auditorus" ierobežo gan informācijas publicēšanas formāts, gan Valsts pārvaldes iekārtas likuma (VPIL) tvēruma noteiktie ierobežojumi, kas padara informāciju grūti salīdzināmu:

1. VPIL tvērums ir šaurāks nekā Informācijas atklātības likumam. VPIL normas attiecas vien uz valsts pārvaldes iestādēm. Turklāt pašvaldības tās piemēro selektīvi.
2. Tā kā pats likums to neprecizē, par jaunās normas piemērošanu lēma Valsts sekretāru sanāksmē, nosakot: "/../ iestādes mājas lapā ../ informācija ievietoama šādā apjomā: 2.1. amatpersonas vārds, uzvārds; 2.2. mēneša laikā amatpersonai kā atalgojums izmaksātā neto summa."⁵³ Lai gan neto summa sniedz skaidrāku priekšstatu par reālo atalgojuma apmēru, jāreķinās, ka, piemēram, amatpersonu deklarācijās tiek norādīta summa pirms nodokļu nomaksas. Līdz ar to šie dati no dažādiem avotiem nav salīdzināmi.

⁵⁰ Valsts pārvaldes iekārtas likums. 92. panta otrā daļa.

Interesantu ieskatu likumprojekta autoru motivācijā un dažādu deputātu nostājās sniedz debātes Saeimā 13.05.2010. <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/35BB4CD8999724CFC2257726003D9C57?OpenDocument>

⁵¹ Majore-Linē, M. "Druva" sarunājas ar Neo no 4ATA. *eDruva*, 27.02.2010. <http://www.edruva.lv/zinas/sabiedriba/zina/17685>

⁵² Wheeler, B. Government online data ignored by 'armchair auditors'. *BBC News*, 09.11.2012. <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-20221398>

⁵³ Valsts sekretāru sanāksmes protokols Nr. 20, 20.05.2010., 44. paragrāfs. <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/vsssanaksmes/saraksts/protokols/?protokols=2010-05-20>

3. Saskaņā ar IAL iestāde var atteikties sniegt rakstveidā tādu informāciju, kas jau reiz publicēta un ir pieejama internetā. Tādējādi, lai arī iespējamie “auditori” bieži vien nav apmierināti ar pieprasītās informācijas formātu internetā, iespējas saņemt informāciju analīzei draudzīgākā datu formātā ir ierobežotas.

Labi plānotas rīcībpolitikas ietvaros atklātība kalpo kā efektīvs “rīks” ne vien sabiedrības, bet arī valsts institūciju rokās. Pienācīga informācijas apmaiņa publisko institūciju iekšienē ir iespēja arī pašiem varas īsteno-tājiem savstarpēji izzināt un vērtēt varas darbību, kas cita starpā var būtiski ietekmēt pārvaldes darba kvalitāti.⁵⁴ Šo tēzi lieliski raksturo Tims Kelkebeks (*Tim Koelkebeck*), kurš, rakstot par vienu no slēgtākajām sistēmām un iestādēm – Pentagonu, argumentē, ka tieši nezināšana un savstarpēja nesazināšanās būtiski apgrūtina pārmaiņas publiskajā pārvaldē.⁵⁵

4. Atklātība kā publiskais noslēpums

Sākumā rakstīju, ka demokrātija, vismaz tās publiskajā retorikā, ir slimīgi jutīga pret noslēpumiem. Tomēr vismaz viena veida noslēpums tajā acīmredzami jūtas visai komfortabli – publiskais noslēpums.

“Publiskie noslēpumi” Maikla Tausiga piedāvātajā interpretācijā ir gadījumi, kuros “zinām, kad nezināt” jeb, vienkārši sakot, kad vairākumam sabiedrības redzamas vai viegli apzināmas prakses vai notikumi publiskā diskusijā tiek ignorēti, netiek atklāti uzrunāti, no atbildīgajām amatpersonām netiek pieprasīta rīcība.⁵⁶ Atklātības pētniecībā publiskie noslēpumi iedzi-vojušies uz palikšanu,⁵⁷ norādot uz demokrātisku sabiedrību (šeit nejaukt ar valsts institūcijām) divkosību, ko apliecina izvēle – redzēt un zināt tad,

⁵⁴ Heald, D. (2006). *Varieties of Transparency* // Hood, C., Heald, D. *Transparency, The Key to Better Governance. Proceedings of the British Academy*. Oxford, OUP, 25. lpp.

⁵⁵ Koelkebeck, T. *Transparency Inside-Out* // Lathrop, D., Ruma, L. (2010). *Open government: Collaboration, Transparency, and Participation in Practice*. O'Reilly, Beijing; Cambridge [Mass.], 273. lpp.

⁵⁶ Taussig, M. T. (1999). *Defacement: public secrecy and the labor of the negative*. Stanford University Press, Stanford, California.

⁵⁷ Roberts, A. S. *Open Secrets and Dirty Hands* (June 1, 2011) // Umphrey, M. (ed.) *Law and Secrets*. Forthcoming. Suffolk University Law School Research Paper No. 11-24. <http://ssrn.com/abstract=1857471>

kad zināšana neuzliek atbildību un nepagēr būtisku personisku iesaisti/ zaudējumu, bet nezināt gadījumos, kad kārotās izmaiņas prasa būt aktīvam un uzņemties grūtības – runāt pretim publiski pieņemtam “pareizam” viedoklim vai runāt par sarežģītām problēmām.⁵⁸

Raugoties uz pavisam nesenu iespējamās korupcijas gadījumu tiesu varā, publiskā noslēpuma būtību Latvijas sabiedriski politiskajā telpā lieliski formulējusi Ilona Kronberga: *“Ja konkrēta viedokļa paušana tiek novilcināta, baidoties pateikt, ko jūtam ././ Tas ir akmens mūsu pašu dārziņā. Viena lieta ir tā, ka konkrētais cilvēks ir izdarījis pretlikumīgās darbības, bet otra – ka sabiedrība pieļauj un pieņem, ka tādas lietas drīkst notikt. ././ Sabiedrībai ir iespējams paust savu viedokli ././ ne tikai rakstīt komentārus portālos, bet prasīt no amatpersonām, kuras tiek algotas no nodokļu maksātāju naudas, lai tās reaģē tā, kā sabiedrība pieprasa.”* Eksperte uzskata, ka Latvijas sabiedrības latīņa, ko tā pieļauj amatpersonu darbā, ir ļoti augsta, kuras dēļ sabiedrība arī pati cieš. *“Kūtrums ir daudz spēcīgāks nekā vēlme pašattīrīties,”* piebilda Kronberga.⁵⁹

Iespējams, ka viens no redzamākajiem publiski zināma, bet noklusēta fakta piemēriem ir paša atklātības principa un normu ieviešanas sekmes jeb, pareizāk sakot, to trūkumi. Lai gan ir acīm redzams un nu jau arī zinātniski pierādīts, ka pēdējās desmitgades populārā atklātības politika un attiecīgās “pareizās” darbības visā visumā nav sasniegušas vai būtiski stiprinājušas tos sabiedriskās dzīves ētiskos ideālus, kuru vārdā tās veiktas. Sabiedrībai ir ērti nezināt, ka politiskās atklātības “ieviešana”, sabrūkot slepenībai, nav vēlamais gala rezultāts, bet gan daļa no plašāka procesa, kuru nevirza vis valsts, bet gan pati sabiedrība.

5. Atklātības politika *de facto* Latvijā

Vienprātība par atklātības pozitīvo pienesumu tiktāl, cik tā attiecināma uz šauru jomu ar skaidriem atklātības ieguvējiem, ekspertu vidū ir

⁵⁸ Tas biežāk attiecināms uz gadījumiem, kuri no indivīda pieprasa sāpīgu morālu izvēli, piemēram – protestēt vai neprotestēt pret faktu, ka vara, iespējams, spīdzina par smagiem noziegumiem notiesātos vai bez redzama pamata iesloga personas, kas izdarījušas ko morāli aizskarošu, bet ne sabiedriski bīstamu. Par bēdīgiem zināmiem piemēriem kļuvusi arī koncentrācijas noietnēm līdzās dzīvojošo “nezināšana” par to esamību.

⁵⁹ Eksperte: tiesnesim, pār kura rīcību krīt šaubu ēna, nevajadzētu iet tiesas zālē. LETA, 13.08.2012. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/eksperte-tiesnesim-par-kura-ricibu-krit-saubu-ena-nevajadzetu-iet-tiesas-zale.d?id=42590506>

nemainīga.⁶⁰ Diemžēl Latvijā diskusijas par atklātību reti iegriežas šajā gultnē. Nekritiskajam atklātības diskursam var minēt vairākus iemeslus.

Pirmkārt, atklātības jēdzienam nav stipru tradīciju, un tas diezgan droši ierindojams demokrātiskas valsts atjaunošanas politikas inovāciju vidū. Ar atklātību daudz biežāk saistām valsts pienākumu, piemēram, sniegt atbildi pēc būtības uz katru iesniegumu, nevis pilsoņa aktīvu rīcību. Tā daudz biežāk skaidrota neitrālā, abstraktu jābūtību formā, ignorējot faktu, ka vēlamais “ētiski pareizais” rezultāts netiks sasniegts, jo bez personiskas drosmes un pieredzes atklātība (nedz pārvaldes iekšienē, nedz uz āru vērsta) nespēj pienācīgi iesakņoties sabiedrības ikdienā.

Otrkārt, “aktīvās sabiedrības” formalizēšana jeb līdzdalības sasaiste ar formalizētu nevalstisko organizāciju – sabiedrības interešu aizstāvju – aktīvu darbību. Populārā izpratnē sabiedrības interešu aizstāvim pie kāda jāpieder – partijas, organizācijas, medijs. Cilvēka vai cilvēku kopas *ad hoc* aktivitāte “idejas vārdā” tiek uztverta ar aizdomām. Tas būtiski sašaurina atklātas diskusijas telpu un izpratni par to, kas ir pienācīgi diskusijas dalībnieki.

Treškārt, Latvijas lielums vai, pareizāk sakot, tās mazums, noteic, ka esam vienlaikus deklaratīvi neiecietīgi pret pārvaldes kļūdām (ļoti grūti pieņemt, ka pārvalde vai politiķis, kas ir tepat blakus, var kļūdīties, neredzēt), taču praksē toleranti pret atklātības izgaismotajiem kritiski vērtējamiem faktiem. Turklāt diskusijas Latvijā sliecas slīdēt garām konceptuāliem jautājumiem un koncentrēties uz personām. Tādējādi iegūst svaru gauži personiski apsvērumi par to, vai ir lietderīgi vienā vai otrā gadījumā paust kritiku. Tēlaini runājot, atklātībai Latvijā ir cilvēka seja. Dzīvīgs piemērs šeit minētajam ir kritiskās sarunas par noslēpumiem: tās visbiežāk apsver nevis pašu noslēpumu (slēpto informāciju), bet gan to apvījošo slepenības praksi un tās veidotājus. Lai atceramies vienmēr no jauna atkārtotajās diskusijas par slēgtām valdības sēdēm kā nepieņemamu praksi, vienlaikus nepievēršoties jautājumiem, kuri tiek šādā veidā skatīti, un argumentiem, kuri pamato vai atspēko šāda lēmuma nepieciešamību.

Apkopojot iepriekš rakstīto, valdības vai publiskās pārvaldes atklātības diskursus mūsdienās atspoguļo šauru un ierobežotu atklātības izpratni, proti, atklātība ir valdības atskaitīšanās. Šāda izpratne par atklātību to

⁶⁰ Piemēram: Kolstad, I. & Wiig, A. (2009). Is transparency the key to reducing corruption in resource-rich countries? *World Development*, 37(3), 521–532. lpp.;
Fung, A., Graham, M., Weil, D. (2007). (Ibid.); Kim, S., Lee, J. (2012). E-Participation, Transparency, and Trust in Local Government. *Public Administration Review*, Vol. 72, Issue 6.

ierindo ētikas principu statusā, pieprasa ievērošanu, bet neparedz aktīvu labuma guvēju – lietotāju. Par atklātības klientu un *de facto* atklātības īstenotāja ekvivalentu sabiedrības ieskatā visbiežāk kļūst starpnieki – mediji vai sabiedriskās organizācijas. Savukārt plašāka sabiedrība, neredzot ētiski pareizās atklātības rezultātu, kļūst vienkārši ciniskāka.

Kā ļoti precīzi teicis Arkons Fungs (*Archon Fung*), šādā šaurā izpratnē atklātība ir kā milzīga *Amazon.com* vērtēšanas sistēma, kur iespējamās tikai divas atzīmes – labi vai slikti, kaut varētu būt arī sistēma, kurā izmanto piecu zvaigznišu skalu.⁶¹ Tādējādi tiek ignorēts fakts, ka atklātība ir tikai un vienīgi ētiku veicinošs, bet ne īstenojošs apstāklis.⁶²

6. Kopsavilkums

Atklātība visbiežāk tikusi izmantota akūtu krīzes situāciju risināšanai, lai, kā precīzi norāda pētnieki, atvērtu sabiedrībai slēptu šauru interešu grupu lietu kārtrošanas apstākļus,⁶³ publiskajā telpā tā redzama kā ātrs un pareizs ārkārtas “risinājums”.

Krīzē kritika ir lieka – publiskumam ir jābūt absolūtam! Jo vairāk atklātības, jo ātrāk, tā pieņemts domāt. Tās terapeitiskā ietekme mazinās akūtās un novērsis gaidāmās problēmas, atjaunos līdzsvaru un morāli pieņemamu situāciju.

Krīzei dziestot, kritika, tāpat kā sabiedrības uzmanība tagad atvērtajiem, taču iepriekš tumšajiem stūriem vairs nav tik nepieciešama. Savukārt neitrāla atklātības (informācijas) rīcībpolitika, kas saistīta ar atklātības kā noklusējuma vērtības iedzīvināšanu ne-krīzes ikdienā bez tūlītēja gandarījuma un bez publikas nenogurstošas uzmanības, bieži apstājas diskusijās par birokrātisku lietderību vai personas tiesību un sabiedrības vērtību “saderību”.

Latvijā, vispārīgi raugoties, ir samērā daudz dažādu atklātības normu un rīku, kurus radījušas lielākas vai mazākas krīzes. Atklātība aptver publisko institūciju iepirkumus, amatpersonu deklarācijas, informāciju par nodokļu

⁶¹ Holmes, A. *Defining transparency*. Intervija ar Arkonu Fangu. *Nextgov*, 03.09.2009. <http://www.nextgov.com/health/2009/09/defining-transparency/44704/>

⁶² Par atklātību kā pro-ētisku jēdzienu interesanti raksta: Turilli, M., Floridi, L. (2009). The ethics of information transparency. *Ethics and Information Technology*, 11(2), 105.–112. lpp.

⁶³ Fung (2007), *Ibid*, 107. lpp.

parādniekiem, sodītajiem par interešu konflikta novēršanas likuma pārkāpumiem un amatpersonu ikmēneša atalgojumu centrālajā valsts pārvaldē. Ir gana daudz sistēmu, kurās zināma atklātības deva kļuvusi par noklusējuma kārtību (atvērtas sēdes, pieejamas institūciju darba kārtības un dokumenti, valsts kases pārskaitījumi). Daudziem ļoti patīk arī "informācijas noplūdes", kad, tēlaini sakot, noslēpums sevi pašiznīcina. Pati vara, nespējot noturēt noslēpuma slogu, morālo atbildību vai vienkārši pakļaujoties "mudinājumam", izgrūž to atklātībā. Tomēr izpaliek kritiska diskusija par šo mehānismu mērķtiecību, piemērotību problēmu risināšanai, lietderību un ietekmi. Izpaliek arī atziņa, ka atklātība nav vienkārši saukļa "ātrāk, augstāk, spēcīgāk" analogs politiskajā retorikā, bet gan noklusēts pieņēmums, ka, tikai iesaistoties tiem, kuri atklātību pieprasa, kopējais rezultāts varētu patiesi veidot sistēmas un rīcībpolitiskus risinājumus, kuri atbilst sabiedrības interesēm.

Literatūra un avoti

1. Ball, C. (2009). What Is Transparency? *Public Integrity*, 11(4).
2. Bentham, J. (1843). The Works of Jeremy Bentham. http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1921&Itemid=27
3. Bodei, R. (2011). From secrecy to transparency: Reason of state and democracy. *Philosophy & Social Criticism*, 37(8).
4. Bok, B. S. (1989). *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation*. Knopf Doubleday Publishing Group. Revelation.
5. Brandeis, L. D., Urofsky, M. I. (1995). *Other people's money and how the bankers use it*. Bedford Books of St. Martin's Press, Boston.
6. *Celebrating James Madison and the Freedom of Information Act*. United States Department of Justice. <http://www.justice.gov/oip/foiapost/2008foiapost12.htm>
7. Curtin, D., Meijer, A. J. (2006). Does transparency strengthen legitimacy? *Information policy*, 11(2).
8. Doyle, M. (2002). Misquoting Madison. *Legal Affairs*, Jul-Aug. http://www.legalaffairs.org/issues/July-August-2002/scene_doyle_julaug2002.msp
9. Eiropas Savienības institūciju Tulkošanas centra Lēmums (2004. gada 13. aprīlis) par Eiropas Parlamenta un Padomes Regulas (EK) Nr. 1049/2001 īstenošanu attiecībā uz publisku pieeju dokumentiem (2004/605/EK). <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lng1=lv,en&lang=&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=387081:cs&page=&hwords=null>
10. Eksperte: tiesnesim, pār kura rīcību krit šaubu ēna, nevajadzētu iet tiesas zālē. *LETA*, 13.08.2012. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/eksperte-tiesnesim-par-kura-ricibu-krit-saubu-ena-nevajadzetu-iet-tiesas-zale.d?id=42590506>
11. Fenster, M. (2005). The opacity of transparency. *Iowa Law Review*, 91.
12. Fine Licht, J. de, Naurin, D., Esaiasson, P., Gilljam, M. (2011). Does transparency generate legitimacy? An experimental study of procedure acceptance of open-and closed-door decision-making. *QoG Working Paper Series*, 2011(8).
13. Fung, A., Graham, M., Weil, D. (2007). *Full disclosure: the perils and promise of transparency*. Cambridge University Press, New York.

14. Gittings, J. (2012). *The glorious art of peace: from the Iliad to Iraq*. Oxford University Press, Oxford.
15. Grimmelikhuisen, S. (2012). Linking transparency, knowledge and citizen trust in government: an experiment. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1).
16. Grozījumi Informācijas atklātības likumā (reģ. nr. 855/Lp9). Likumprojekts 2. lasījumam. <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/D0136A262D3F9265C225754D00439C42?OpenDocument>
17. Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press: Cambridge MA.
18. Heald, D. (2006). *Varieties of Transparency* // Hood, C., Heald, D. Transparency, The Key to Better Governance. *Proceedings of the British Academy*, Oxford, OUP.
19. Holmes, A. *Defining transparency*. Intervija ar Arkonu Fangu. *Nextgov*, 03.09.2009. <http://www.nextgov.com/health/2009/09/defining-transparency/44704/>
20. Hood, C. (2007). What happens when transparency meets blame-avoidance? *Public Management Review*, 9(2).
21. Hood, C. (2010). Accountability and Transparency: Siamese Twins, Matching Parts, Awkward Couple? *West European Politics*, 33(5).
22. Horn, E. (2011). Logics of Political Secrecy. *Theory, Culture & Society*, 28(7–8).
23. Hölmstrom, B. (1979). Moral Hazard and Observability. *The Bell Journal of Economics*, 10(1).
24. James Madison to W. T. Barry, 04.08.1822. *The Founders' Constitution* Volume 1, Chapter 18, Document 35. The University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/v1ch18s35.html>
25. Kantrowitz, A. (1992). The weapon of openness. *Foresight Background* No. 4, Rev. 0. <http://www.foresight.org/Updates/Background4.html>
26. Kim, S., Lee, J. (2012). E-Participation, Transparency, and Trust in Local Government. *Public Administration Review*, Vol. 72, Issue 6.
27. KNAB ierosina nodrošināt lielāku atklātību par amatpersonām. *Reitingi.lv*, 08.01.2010. <http://www.reitingi.lv/lv/archive/latvija/37418-knab-ierosina-nodrosinat-lielaku-atklatibu-par-amatpersonam.html>
28. Koelkebeck, T. *Transparency Inside-Out* // Lathrop, D., Ruma, L. (2010). *Open government: Collaboration, Transparency, and Participation in Practice*. O'Reilly, Beijing; Cambridge [Mass.].
29. Kolstad, I. & Wiig, A. (2009). Is transparency the key to reducing corruption in resource-rich countries? *World Development*, 37(3).

30. Konceptcija "Publiskās pieejamības nodrošināšana informācijai par lobētājiem". Latvijas Republikas Ministru kabinets, 12.12.2011. http://www.knab.lv/uploads/free/konceptijas/knabkonc_061211_lobesana.pdf
31. Majore-Linē, M. "Druva" sarunājas ar Neo no 4ATA. *eDruva*, 27.02.2010. <http://www.edruva.lv/zinas/sabiedriba/zina/17685>
32. Meijer, A. (2007). Does transparency lead to more compliance. *Eur. Food&Feed L. Rev.*
33. Neeman, Z., Paserman, M. Simhon, A. (2004). *Corruption and openness*. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=433262
34. *Open Government: It's the community not the data*. GCN Tech Blog, 10.09.2012. <http://guzman.visibli.com/share/56PKJ1>
35. Ostrovskis, T. Pabriks: Atklātība nav veicinājusi demokrātijas attīstību. *TVNET*, 07.12.2010. <http://www.tvnet.lv/zinas/viedokli/357101-pabriks-atklatiba-nav-veicinajusi-demokratijas-attistibu>
36. Piotrowski, S. J. (2007). *Governmental transparency in the path of administrative reform*. State University of New York Press, Albany.
37. Roberts, A. S. *Open Secrets and Dirty Hands* (June 1, 2011) // Umphrey, M. (ed.) *Law and Secrets*. Forthcoming. Suffolk University Law School Research Paper No. 11-24. <http://ssrn.com/abstract=1857471>
38. Saeimas sēdes stenogramma, 13.05.2010. <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/35BB4CD8999724CFC2257726003D9C57?OpenDocument>
39. Sedlenieks, K. (2002). Corruption as witchcraft for Latvia during transition. http://www.anthrobase.com/Txt/S/Sedlenieks_K_01.htm
40. Simanovskis, R. Publisko iepirkumu analīze. *Opendata.lv*, 19.12.2011. <http://opendata.lv/2011/12/19/publisko-iepirkumu-analize/>
41. Simmel, G. (1906). The sociology of secrecy and of secret societies. *The American Journal of Sociology*, 11(4).
42. Swartz, A. (2010). *When is Transparency Useful?* // Lathrop, D., Ruma, L. (2010). *Open government: Collaboration, Transparency, and Participation in Practice*. O'Reilly, Beijing; Cambridge [Mass.].
43. Swartz, A. A. *Database of Folly*. 03.07.2012. <http://crookedtimber.org/2012/07/03/a-database-of-folly/>
44. Šadurskis rosina publicēt ierēdņu algas, prēmijas un piemaksas. *Delfi*, 29.10.2008. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/sadurskis-rosina-publicet-ierednu-algas-premijas-un-piemaksas.d?id=22272191>
45. Taussig, M. T. (1999). *Defacement: public secrecy and the labor of the negative*. Stanford University Press, Stanford, California.

46. Turilli, M., Floridi, L. (2009). The ethics of information transparency *Ethics and Information Technology*, 11(2).
47. Valsts pārvaldes iekārtas likums.
48. Valsts sekretāru sanāksmes protokols Nr. 20, 20.05.2010.
<http://www.mk.gov.lv/lv/mk/vsssanaksmes/saraksts/protokols/?protokols=2010-05-20>
49. Valtenbergs, V. (2010). *Interneta politiskas komunikācijas nozīme atklātības un elektroniskas demokrātijas attīstībā*. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte.
50. Wheeler, B. Government online data ignored by 'armchair auditors'. *BBC News*, 09.11.2012. <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-20221398>